

להבין ולהעריך 'מבפנים'

דן מירו, 'פנקס פתוח', ספרית פועלים, 1979.

A

דמותו של דן מירון המבקר, המסאי, החוקר, היא אחת הדמויות המרכזיות והמעניינות שקמו בשדה הביקורת הספרותית והתרבותית בעשרים השנים האחרונות. דמות זו בולטת ביתר שאת על רקע האנמיות והרפיסות שהשתלטו על הביקורת – זו השוטפת במוספי העתונים, וזו שאמורה להעמיק בכתביהענה. פה ושם נמצא כמובן איזו תובנה (insight) יפה, משולבת לעיתים בהתקפה אלגנטית או בהגנה אינטליגנטית, אבל ככלל – הבינוני והשגור (מתולכים לא פעם בטכנוניות) שולטים בכיפה. רק לעיתים רחוקות נמצא מאבק אמיתי על עיצוב הספרות והתרבות המתהווים.

מצב אנומלי זה (בייחוד על רקע המסורת הפולמוסית העשירה בביקורת העברית) חב את חובו, בין היתר, לתהליך "בריחת המוחות", הנבלעים בין כותלי האקדמיה; אנשים צעירים ומוכשרים, חובבי ספר, שבזמנים אחרים היו מקדישים באופן טבעי את זמנם ואונם לביקורת, למאבקיטעם ולהתגוששות תרבותית – מוציאים כיום את מיטב האנרגיה הנפשית לחיפוש מראי-מקום והגשת הצעות לדיסטאציות. שלא לדבר על היִןֶרֶת הפירסומים הבלועת את הלשד שנותר.

ההתבססות וכוחה-המשיכה של האוניברסיטאות הביאו מצד אחד לחידרתה של הבינוניות לכתובה הביקורתית, ומצד שני ל"גיחות" אקדמיות מיושבות-בדעתן ולא-מעורבות אל טורי הביקורת. בין שני קצוות אלו – של השטחיות המרפרפת, ביקורת-האינסטנט המפזרת מחמאות וגינויים בנושאלאנטיות, ושל ההעמקה האקדמית (או הפסודו-אקדמית) המתרחקת מערכיות וממגמתיות כמפני אש – שורר שטח-בור נרחב למדי. בתחום כמעט-לא-נושב זה בולטת, ולחיוב כמובן, דמותו של מירון.

התבוננות בספרו 'פנקס פתוח' יכולה להטעימנו מכוון ומערכו (אולי גם מבעיותיו), דווקא משום שהספר מקבץ בתוכו סדרת מאמרים שהתפרסמו לראשונה כתגובות ביקורתיות שוטפות, במסגרת התוכנית הספרותית של "קול-ישראל" ונדפסו אחר-כך במוסף הספרותי של 'ידיעות אחרונות'.

B

ראשית, דן מירון הוא מבקר ושופט חריף, שאינו טורח להצניע את דעתו על היצירות הנדונות;

קביעותיו חדות ובהירות, לשבט או לחסד. אין התחמקות לניסוחים פתלתלים של חציית-חצייקפה. אומנם, אין למצוא גם אמירת הלל של חסיד שוטה או עוקצנות ארסית של מצליף-להכעיס, אך משסיימת לקרוא את המאמרים אינך מפקפק בעמדתו הבסיסית של מירון.

תפיסות מגובשות אלו טורח מירון להביע, תוך שימוש ברטוריקה מחושבת, שאחד מעקרונותיה הוא הצבת טענה מסויימת, על מנת לערערה, לחשוף את חולשותיה או חלקיותה, כאשר מתוך התמודדות זו תלוטש טענתו של מירון עצמו. לכן, איננו צריכים להיות מודאגים אם נפגוש בפתח מאמר כלשהו עמדה מסתייגת (למשל, ברשימה על אפלפלד); סביר להניח, שתוך פולמוס-עצמי אלגנטי תבוטל ההסתייגות. ולהיפך, פתיחה בשבח לתופעה מקומית כלשהי (למשל, ברשימה על דן צלקה) תוביל לעמדה ביקורתית נוקבת.

שנית, דן מירון הוא חוקר והיסטוריון של הספרות, ה"שוחה" בספרות העברית החדשה כבתוך שלו, המתאר את הפואטיקה של היוצרים הנדונים, משרטט שלבים בהתפתחותה של הסיפורת העברית בשלושים השנים האחרונות, יוצא מן הפיסקה הבודדת אל הספר השלם, מזה לכלל הפואטיקה של היוצר וממכלול יצירתו של זה, אל הנורמה התקופתית, והמעברים מן ההתבוננות הפרטנית אל ההכללות ההיסטוריות נעשים באופן שוטף ובתנופה רטורית.

ושלישית – וכאן אנו מגיעים לנקודה המעניינת ביותר: כוונתי לנסינו של דן מירון לשלב באופן אורגאני את עמדתו כמבקר וכשופט עם עמדתו כחוקר המנסה להבין ולפרש את היצירות. מירון מנסה לבסס את השיפוט הערכי "מבפנים", תוך הישענות על ההבנה והניתוח המחקרי, ומוזיית הפוכה ומשלימה – אין הוא זונה את המימד הערכי בתהליך תיאור הפואטיקות וההתפתחויות הספרותיות. על מנת למנוע אי-הבנות מיותרות יש לציין שאין מדובר (לפחות לא באופן עקרוני) בשיפוט ערכי, הנסמך על תביעות אפריוריות שאיתן באים אל היצירות "מבחוץ", ושופטים אותן בהתאם למידת התאמתן לאמות-מידה אלו. כי אם מדובר באותו ניסיון מורכב, והפכפך לעיתים, לשחזר את הערכים הפנימיים של היצירה, של היוצר, של התקופה, ולהעריך את היצירות על-פי מידת הצלחתן במימושם של ערכים ומטרות פנימיים אלו.

מובן מאליו, ש'פנקס פתוח' איננו ספר תיאורטי סדור, אבל דומני שמכל דרך הדיון והטיעון ניתן לשחזר את עקרונות ההתבוננות, ההבנה והשיפוט "מבפנים", שעליהם נשען הספר למעשה. היצירה הספרותית – כך מתנהל פחות או יותר הטיעון העקרוני – היא פעילות תכליתית, מיועדת להשגת מטרות ("אפקטים"), העברת ראיית-עולם, חוויות, אמונות, רגשות – וזאת, כאמצעות האלמנטים השונים של היצירה והתקשוריותיהם (הדמויות,

העלייה, הסביבה המעוצבת, הלשון (וכו'). המיפגש עם היצירה והניסיון להבינה, הוא תהליך השיחזור של אותן מטרות. כאשר הגענו למסקנות כלשהן – טנטאטיביות ככל שתהינה – ביחס למטרות אלו, אנו חוזרים אל האלמנטים המרכיבים את היצירה, אל האמצעים, על-מנת להעריך עד כמה תרמו אלה להשגת המטרה. ומכאן שקביעה פרשנית בדבר מטרה מסוימת שהיצירה אמורה למלא היא, מניה וביה, גם שיפוט מובלע ביחס למידת תפקודיותם של אלמנטים מסויימים. והצמד-חמד של ההבנה וההערכה מתגלה כתאומים סיאמיים.¹

עיקרון זה, של ההבנה והשיפוט "מבפנים", אמור כמובן להתיישם ולהיבחן מחדש עם כל קביעה פרשנית-הערכתית, כאשר הפיתוי האורב למי שמאמץ אותה הוא קויתור על ההקשבה הפנימית, על-מנת לחזור לחיק קריטריון שיפוט אפריורי וחיצוני כלשהו. דומני שגם מירון – שהעיקרון הנ"ל מונח בתשתית ביקורת² – אינו חף ממעידות. אבל לפני שננסה להעלות טענה ביקורתית, או שתיים, נציג כמה נקודות מרכזיות בספר.

2

בפרק האחרון בספר ("מעין שיחת סיכום") מציג מירון כעין צידוק לעצם ההתמקדות הביקורתית האינטנסיבית שלו ביצירות סיפורת דווקא: "נראה לי, שלאחרונה מתחולל בספרות תהליך נמרץ למדי של התארגנות פנימית מחודשת, ושתהליך זה הגיע לכמה מגילוייו המובהקים ביותר דווקא במשך השנה האחרונה [...] תהליך ההתארגנות הנדון מוצא את ביטויו העיקרי בסיפורת, ולא בשירה, כפי שהיינו מורגלים עד עתה" (92–93).

¹ לא זה הזמן והמקום לבירור הצדדים העקרוניים והגלגולים ההיסטוריים של עקרונות ההבנה "מבפנים" (Einfühlung). נעיר רק שאין בטיעון מה שעין חשדנית יכולה לדמיין ולראות בו – מעגליות לוגית, או מעגליות המגדרתית (Vicious Circle). מעגליות יש כאן, אבל – בניסוחו של מנחם בינגקר – זו מעגליות אפיסטמולוגית ולא לוגית, ועניינה, תהליך ההכרה, המסיק את המטרות מהאמצעים, ולאור מטרות אלה חוזר ומפרש את האמצעים כאמצעים למטרות אלו (מה שמכונה לעיתים בשם מעגליות "הרקמנוטית"). ניסוח אינטליגנטי ובהיר של עקרונות ההבנה והשיפוט "מבפנים", על התלות ההדדית שבין התיאור וההערכה ניתן למצוא, למשל, בספר Reichert, John. *Making Sense of Literature*.

Chicago U.P., 1977.

² התבטאויות ככיוון זה ניתן למצוא בשני ראינות מקיפים שערך מירון, רגל זכיתו בפרס ביאליק, אשר התפרסמו בכתב-העת החדש 'מחברות' ובמוסף הספרותי של 'דיעות אחרונות'.

לטענה מעניינת זו – המשקפת תחושה כללית, הן בקהל הקוראים והן בביקורת של השנים האחרונות – מצורף תיאור תמציתי בדבר תנועות המוטלת של החדש החדש השנוני החווייתי, שעבר בספרות העברית החדשה "מידי ביאליק ושטרניחובסקי לא אל תלמידיהם יורשיהם בשירה, אלא אל ברדיצ'בסקי, ברנר, גנסין ועגנון הצעיר" (93), ומהם, אליבא דמירון, חזרה אל השירה (אצ"ג, פוגל, שלונסקי), ומאז ועד שנות החמישים והשישים, נשאר בתחום השירה. כעת – לקראת סוף שנות השבעים – שואל-קובע-מקווה מירון: "האומנם עומדת עתה (הספרות) על סף תקופה של איוון 'פרוואיז'?" (94).

המאפיין את "מרכז הכובד" החדש בפרספקטיבה התפתחותית, הוא ההתקרבות "לעבר סינתיוז, שבה יוטמעה ההישגים של שנות החמישים יחד עם ההישגים של שנות השישים, והיגודים שבין שתי המערכות יופשרו ויתרככו עד ליצירתה של מערכת חדשה, שיהיה בה מקום ליחסי גומלין, אפילו למשחקי גומלין מתוחכמים" (108). אם את הסיפורת של שנות הארבעים והחמישים ("דור בארץ" או "דור הפלמ"ח") אפיין, בין היתר, הנאטרליזם הצר, המחוייבות לעיצוב כמעט רפורמאטי של החברה ("חלוצית-מתקדמת" לרוב) המתגבשת, ואילו את הסיפורת של שנות השישים – כריאקציה – הפניה למחוזות סמלניים-אלגוריים בעלי משמעות אנושית-כללית, או השתקעות בשרטוט מעודן של מצבים נפשיים וקיומיים, הרי לזו היצירה המתהווה הוא "בדרך ליצירת מגע אמיתי בין תפיסת חיים מוכללת לבין הרצף המוחשי של המציאות הנטועה בזמן, במקום ובחלל נפשי מוגדר" (104).

בשמונה הרשימות המרכיבות את הספר (בנוסף לרשימה המסכמת) בוחן מירון שמונה יצירות של שמונה יוצרים שונים, שהתפרסמו בתשל"ח. בצד בחינת היצירות לגופן, טורח מירון למקם אותן ואת יוצריהן ביחס להתארגנות הספרותית ("הסינתטית"), החדשה, כאשר מרכז החדש והמבטיח, המצטייר כ"חוד החנית" של התפתחות הספרותית, מתמקמים יוצרים כיצחק בן-נר ועקב שבתאי (לאחר קיום מוצנע ושולי יחסית בשנות השישים), ובמידה פחות מרכזית ומשמעותית – אהרון אפלפלד. סיפורים של חנוך לוין ויותם הראובני זוכים לשבחים על הישגים בתחומי עיצוב מקוריים וספציפיים, שאינם מרכזיים דווקא. יתר היוצרים הנדונים הם מספרים ותיקים יחסית ומאזכבים (באופן פחות יחסי) אליבא דמירון, שאינם מצליחים להגיע להישגים ולפרוץ ל"מקום טוב כאמצע" במסגרת ההתארגנות החדשה (דן צלקה, בנימין תמוז, עמוס עוז).

אין ספק, במבט ראשון, שלפנינו תיזה התפתחותית מפתה: גלגליו של השילוש הגליאני (הקדושה?) פועלים בביטחה משומנת ומקדמים את ההיסטוריה הספרותית; שאיפתנו למצוא סדר

היגיון ברכונגיות המבלבלת של יצירות, יוצרים זורמים באה על סיפוקי. מה גם, שאנו אמורים להימצא בעיצומו של השלב המעניין ביותר – לא התיזה הנאטורליסטית, לא האנטי־תיזה הסמלית – אלא בשלב הסינתטי המורכב.

ד

ומן הפיתויים – לבעיות. דומה, שקביעתו של המוקד החדש ורימומו מביאים לעיתים את מירון לפסקנות שלילית, כאשר הוא מטפל ביצירות שאינן עולות בקנה אחד עם אותו מרכז חדש – וזאת כאשר נראה למירון שביצירות הנדונות אומנם טמון סיכוי להשתלבות באותו מרכז חדש, אך הסיכוי הזה מוחמץ. פסקנות שלילית זו חוטאת מעט לעקרונות ההבנה וההערכה "מבפנים" שאליהם צמוד מירון מבחינה עקרונית: בהתייחסו בפרק הסיכום ל"המאהב" של א.ב. יהושע, קובע מירון: "אפשר לומר באורח מוכלל, שהוא נעשה פחות רגיש ומשכנע ככל שעולה גיל גיבוריו" (101–102). בפאראפרזה גסה, ניתן לומר שביקורתו של מירון עצמו נעשית פחות רגישה ומשכנעת ככל שהיצירה הנבחנת רחוקה ממילוי ההבטחה שמירון רואה בה – עיצוב של מלאות ריאליסטית, מעוגנת בזמן ומקום קונקרטיים, עם השתמעויות אנושיות רחבות. ניתן פחות מדי "צ'אנס" ליצירות אלו להבטיח הבטחות אחרות, שדווקא אותן הן אולי ממלאות.

נציץ בקצרה בשתי דוגמאות, הצצה שאין בה התייבובת ויומרה לספק אלטרנטיבה לפרספקטיבה שמציע מירון ביחס ליצירות המוזכרות, ואף אין בה בהכרח עירעור על השיפוט המוגמר. רצוני לבקר את דרך הטיעון.

בפרק הדון ב'רקוויאם לנעמן' של בנימין תמוז, קובל מירון על הפגם הבסיסי של תמוז: "אין בגיבורים ובמעשים המתוארים אלא מה שיש בהפשטות, שאותן הם באים לאייר ולהדגים" (48), כאשר הפשטות, אלו, או התיזה שאותה בא הספר לעצב, היא חד־ממדית ופשטנית: "חברה המתפתחת לא על־פי הרייתמוס הטבעי, הנינות, של מחזורי קיום ותרבות ממילאיים, אלא נוצרת כביכול בבחינת יש־מאין ככוחה של אידאולוגיה, היא בהכרח חברה רוצחת" (41). מכאן – הצד של האידאולוגים־הרוצחים, ומכאן – של הלא־משתלבים־הנרצחים.

דומה שמירון צודק, אבל רק חלקית; נכון שחלק מן הדמויות מעוצב באורח קאריקטוראלי ושטוח, המתאים לסכימה הפשטנית שניסח מירון. אבל לא כל הדמויות. למשל, דמותו של אפרים, מייסד השושלת המשפחתית שתמוז מגלל את קורותיה, הלומד אט אט, על בשרו ממש, תוך נסיונות כאובים למיפגש ולהבנה עם אשתו ויוצאי חלציו ה"נשחקים־נרצחים", את מחירו של החלום הציוני, ונאלץ לראות את זרעי הפורענות המעיקים, והממיתים לעיתים, הטמונים באידאולוגיה. ניסיון לשבצו באופן פשטני בקטגוריית "הרוצחים" –

במסגרת האופוזיציה שצוירה – יעשה, כמדומני, עול לזמות ולרומאן.

נוסף לכך נראה, שאחד הדברים המרכזיים המפריעים למירון ב'רקוויאם לנעמן' הוא ש"תמוז אינו מנסה כלל להתמודד התמודדות חזיתית עם הוויית החיים של האנשים ושל החברה שהוא מתאר, בכל כובדה ומלאותה" (44). ואולי פניה למלאות ריאליסטית זו איננה כלל כוונתו של הספר? אומנם, מירון מוכן אפילו להודות בכך: "אין הוא מנסה – אף אינו מתיימר, בעצם – להמחיש את האנשים המתוארים כפי שהיו מרגישים, מדברים וחושבים במסגרת נתוני אופיים ובמגבלות זמנם, חברתם, תרבותם" (44). אבל אם אין זה כלל ממטרות הספר – כפי שמירון בעצמו מוכן להודות – מדוע בא בעקבות הודאה זו תיאור מפורט, מודגם ודקדקני (עמ' 44–45), הטורח להדגיש עד כמה אין תמוז ממלא מטרותיו, עד כמה החמייץ את האפשרות למלאות ריאליסטית אמינה. אם אינני רואה מההיורו לבי, דומני שיש בכך כדי להעיד, באופן עקיף, שמטרה זו יקרה למירון, בלי קשר למטרות הפנימיות של הרומאן, ומאכזב אותו שתמוז לא פנה לממשה. הביקורת הפנימית מועבת, אם כן, בקריטריון חיצוני.

ה

מעידה זו בולטת דומני ביתר שאת בפרק הדון ב'פיליפ ארכס' של דן צלקה. את הדיון פותח מירון בהתקפה על חוסר הדיוק ההיסטורי בעיצובו של ג'ומאיר של שנות הארבעים בספר (בשנה האמורה היו אמורים העצים המתוארים להיות עדיין בחזקת שתילים רכים). המופרכות שבטענה זו, כשלעצמה, בולטת: וכי ממתי התחייב צלקה לדיוק היסטורי־פרטני. ומה שמורד עוד יותר, טענתו של מירון באה לאחר הבעת התפעלות מהרושם האמין, האמנותי ומלא־החיות שתיאור זה עצמו יוצר.³ הטענה כשלעצמה היא טענה חלשה; על־מנת שתמצא את תיקונה ותוקפה, ינסה מירון לשלבה במסכת טיעונו נגד הפגימה שהוא מוצא בעיצוב מטרותיו של הספר. ומטרת הספר, אליבא דמירון, היא להתמודד עם השאלה "היש סיכוי לחיים משמעותיים שאינם כפופים למודל תרבותי, לסיגנון, שאינם תלויים

³ עם הקריאה בקטע, נזכרתי בהבחנתו של אריסטו בין שני סוגי "חטאה" שהאמן יכול לבצע, האחד מהווה פגימה בעצם מעשה האמנות ואילו השני, שאינו מהותי למעשה האמנות, עניינו בכך "שבחר הפייטן בדבר שאינו נכון [...] או בחיקוי אל־רשם דברים נמנעים – אין זו חטאה התלויה באומנות הפיוט כשלעצמה" ('הפואטיקה', בתרגומו של מרדכי הק, הוצאת מחברות לספרות, עמ' 130–131). לא היה מוזק לטיעונו של מירון להתייחס ביתר רצינות להבחנה זו, שוודאי אינה זרה לו.

בנסיבותיהם ואינם טובלים ממיגבלותיהם? (35) ומאכן מסיק מירון ש"לשם העימות של המציאות עם המודלים התרבותיים, העשויים להקנות להם משמעות, דרושה אחיזה אמיצה ואוטנטית במציאות" (37), ואחיהו זו בחיי התקופה הסוערת (סוף שנות הארבעים) נעדרת, לדבריו, מן הרומאן, או שקיומה רדוד ומרפרף.

האסטרטגיה של הטיעון היא איפוא עדיין זו ה"הפנימית", המשחזרת מטרה, ושופטת לאורה את תפקודם של האמצעים. אבל מהיכן הביטחון בכך שהמטרה, כפי שניסחה מירון, היא אומנם מטרתו של הספר. ואולי המיחקר ההיסטורי-פוליטי-חברתי-קונקרטי איננו מעניין את צלקה אלא בתור חומר רקע, שממנו מנסות דמויות שונות לחרוג אל איזה מישור טראנסצנדנטלי. הדרכים לכך יכולות להיות שונות – למשל דרך מעשה-האמנות, או כפי שפיליפ ארבע עצמו מנסח את העניין, בעקיפין כמובן: "במדריך 'גן זרעון החרדל' כתוב, שבכל תמונת נוף צריך לצייר מקום שאי אפשר להגיע אליו".⁴ מה שמעניין את צלקה הוא להבליט שאיפה אנושית זו להגיע אל הבלתי-מוגש, וכל מה שכן ניתן להגיע עדיין, כל מה שממילא אנו שקועים בו, יקבל מעמד עמום ואפור, או – הפן השני של חוסר-חשיבות – מעמד אנקדוטאלי. מנקודת ראות זו, העיגון הריאליסטי "הרציני" שדורש מירון יתפס בעצם לא כמטרה שהוחמצה אלא כסרח עודף. אפשרות כזו, המועלית דומני על-ידי הרומאן, מסבירה דווקא אותם דברים שחורים למירון – העיצוב האנקדוטאלי והמרפרף לעיתים של המימד ההיסטורי-חברתי.

אגב, אפילו אם יש בטענותי אלה משום טעות, וטיעוניו של מירון ביחס ל'רקוויאם לנעמן' ול'פיליפ ארבע' תקפים – אולי יש בדין קצוצר זה כדי להעלות כמה מחשבות בדבר מורכבותה וחמקנותה של דרך ההבנה וההערכה "מבפנים". וגם זה משהו בכל מיקרה, מכיוון שאני חש סימפטיה בסיסית לדרך עקרונית זו – הרי אין בבעיות כאלה כדי להפחיד אלא להיפך, לדרבן, לשוב ולצלול בהקשבה ופתיחות מירביים אל כל יצירה מחדש.

1

אם בנקודות ספציפיות מסוימות בספר נתקלתי בהערכות צורמות מעט, הנוטות להשתעבד לקריטריון חיצוני, הרי הבעיה השניה כללית יותר. ויותר משיש בהעלאת בעיה זו ביקורת על העמדות שמביע מירון, יש בה הרמת גבה ספקנית ביחס ליכולתם של המחקר והביקורת הספרותיים לשרטט בצורה אמינה כיווני התפתחות עתידיים; במלים אחרות (ובוטות יותר) – לנבא לאן נושבת הספרות. עברו שנתיים מאז פירסום סידרת המאמרים

⁴ דן צלקה, 'פיליפ ארבע', רומאן, ספרי סימן קריאה, תל-אביב 1977, עמ' 81.

שכוננו בספר שלפנינו. קשה לומר שיש לנו כבר פרספקטיבה נאותה לבדיקה רצינית של התיזה ההתפתחותית של מירון. יחד עם זאת, יהיה קשה עוד יותר לטעון, שבזמן שחלף נוספו למדף הספרים יצירות מרשימות, שיש בהן כדי לאשש את הפרספקטיבה שהציע מירון. שני היוצרים שבהם תלה דן מירון תקוות גדולות לא המשיכו, בינתיים, את התנופה הגדולה. ביחס לאחד מהם, יצחק בן-נר, דומני גם שהספר החדש שהוציא ('אחרי הגשם') ממתן מעט את הציפיות הגדולות שנתלו בו (ואולי גם מאיר, בדיועבד, את 'שקיעה כפרית' באור פחות מרשים). ביחס לשני, יעקב שבתאי, לא נותר אלא לחכות ולקוות שהרומאן הבא, שקטעים ממנו כבר ראו אור והאמור לצאת ב-1981, לא יבייש את זכרון דברים'.

אבל לא זו בלבד שהשנתיים האחרונות לא נטו חסד מיוחד אל התיזה ההתפתחותית שהציע מירון; דומה שכמה ספרים שעמדו במרכז ההתעניינות הספרותית (הרצינית) בזמן האחרון, לא נראים קרובים כל-כך למסלול שהתווה מירון (תהא דעתנו על מסלול זה אשר תהא). למשל – 'רחוב הטומו'נה' של יצחק אורפז, 'ילדי השמש' של דן צלקה, 'העשב והחול' של דוד שיץ.⁵ לא נדייק, בלשון המעטה, אם נומר על יצירות אלה (שאיכותן של השתיים הראשונות אינה מוטלת בספק) ש"הקטגוריות של החברה, המדיניות וההתפתחות ההיסטורית הולכות ותופסות מקום מרכזי בפואטיקה ובפרקטיקה הספרותיות שלהם" (104).

דומה, אם כך, שהמציאות המתפתחת היא מורכבת יותר מן התחזית, ואינה נוטה להפנות אפיקיה (לפחות לא בינתיים) לכיוון שעליו הצביע מירון. יתכן שההתגבשות שעליה הצביע מירון, יותר משינתן לתארה הכבטחה לעתיד, היתה למעשה כבר סימום של תהליך, או אולי אנו "תקועים" בשנתיים-שלוש האחרונות ככעין עיכוב בהתפתחות, או אולי המונח המתאים לתיאור המצב הוא "פסק-זמן", שבמסגרתו מתרקמות היצירות שאותן צפה מירון ושבהן נזכה לפגוש עוד שנה, שנתיים, שלוש. אכן, מלאכת התחזית אינה מן הקלות במחקר ובביקורת הספרותיים, לפחות כמו ביתר הפעילויות האנושיות. אם לא יותר.

אבל אפילו "תפרוץ" המציאות את התיזה הכללית הזו (או מה שסביר יותר, תראה את חלקיותה) – דומני שלא יהיה בכך כדי לפגום באופן מהותי בערכו של 'פנקס תפוח': הספר, על גודש הארות החרירות והמעמיקות שבו – אפילו אינו גורר הסכמה לכל

⁵ התלבטתי אם לכלול ספר אחרון זה באותה קטגוריה של השניים הקודמים. מכל מקום, עם צאתו לאור הוא זכה להוקרה ולפופולריות רבים (על אף מחאתי הצנועה). בימים אלה, עם צאת ספר סיפוריו החדש ('ההזדמנות האחרונה') דומני שכל חששותי המוקדמים מתאמתים.

פרט בניתוח ובשיפוט, אפילו התיזה ההתפתחותית שבו עדיין מצפה לאישוש – הוא אחד מאותם ספרים המעוררים את קוראיו לחשוב. הן על בעיות עקרוניות (שאינן מפורשות דווקא) ביחס לפירוש, הערכה וניבוי במחקר ובביקורת, או ביחס לשורת

היוצרים והיצירות הספציפיים, והן על מפת "היערכות הכוחות" בסיפורת ובספרות המתהווה. ועם יד על הלב: כמה ספרים שיש בהם מעלות כאלו קראנו בזמן האחרון בתחום הביקורת הספרותית?